

Ինչպե՞ս ենք մենք սովորեցնում արժեքներ

Հեղինակ՝ Մայա Զիրզիրաձե

Մայիս, 2026

Երբ և ինչպե՞ս են ձևավորվում արժեքները

Սա կարևոր հարց է, և դրան պատասխանելու համար անհրաժեշտ է համառոտ տեսական հիմք ներկայացնել: Ընդհանուր առմամբ ընդունված է, որ արժեքները սկսում են ձևավորվել վաղ մանկությունից՝ ընտանիքի և ավելի լայն սոցիալական միջավայրի ազդեցությամբ: Մի շարք նշանավոր տեսաբաններ ուսումնասիրել են բարոյական զարգացման ընթացքը և փուլերը:

Ժան Պիաժեի ճանաչողական զարգացման տեսությունը լայնորեն հայտնի է և ժամանակակից կոնստրուկտիվիստական մանկավարժության հիմքերից մեկը: Սակայն ավելի քիչ է քննարկվում նրա վաղ աշխատությունը երեխաների բարոյական զարգացման վերաբերյալ, մասնավորապես՝ «Երեխայի բարոյական դատողությունը» (1932): Պիաժեն պնդում էր, որ բարոյական զարգացումն ընթանում է փուլերով և սերտ կապ ունի ճանաչողական աճի հետ: Նա առանձնացրեց երկու հիմնական փուլ. առաջինը՝ մոտավորապես 5-ից 10 տարեկան հասակում, երբ երեխաները հակված են կանոնները դիտել որպես անփոփոխ, հաստատուն և բացարձակ հեղինակությամբ հիմնավորված. երկրորդը՝ մոտ 10 տարեկանից հետո, երբ նրանք սկսում են կանոններն ընկալել որպես քննարկելի, վիճարկելի և գնահատելի համաձայնություններ:

Լոուրենս Կոլբերգի բարոյական զարգացման տեսությունը, ներկայացված «Բարոյական զարգացման ակնարկներ» աշխատության մեջ (1981–1984), ժամանակակից հոգեբանության ամենաազդեցիկ շրջանակներից մեկը: Այն բացատրում է, թե ինչպես են բարոյական դատողությունն ու արժեհամակարգերը ժամանակի ընթացքում զարգանում: Կոլբերգը պնդում էր, որ բարոյական զարգացումը սոցիալական նորմերի պարզ յուրացում չէ, այլ աստիճանական գործընթաց, որի ընթացքում անհատը մշակում է ռացիոնալ բարոյական դատողության ավելի ու ավելի բարդ ձևեր: Նրա տեսության համաձայն՝ մարդիկ անցնում են բարոյական զարգացման հստակ փուլերով՝ նախապայմանական մակարդակից զարգանալով դեպի պայմանական մակարդակ:

Կոլբերգի տեսությունը հետագայում ընդլայնվեց Ջեյմս Ռեեստի կողմից, մասնավորապես «Հետպայմանական բարոյական մտածողություն. նեո-կոլբերգյան մոտեցում» աշխատության մեջ

Funded by the European Union. Views and opinions expressed are however those of the author(s) only and do not necessarily reflect those of the European Union or The European Education and Culture Executive Agency (EACEA). Neither the European Union nor the granting authority can be held responsible for them.

(1999): Ռեստը մշակեց բարոյական դատողության և բարոյական գործողության ըմբռնման շրջանակ՝ ուշադրությունը տեղափոխելով բարոյական վարքը հնարավոր դարձնող պայմանների վրա: Նա առանձնացրեց չորս հիմնական բաղադրիչ՝ բարոյական զգայունություն, բարոյական դատողություն, բարոյական մոտիվացիա և բարոյական գործողություն: Ռեստի համաձայն:

- **Բարոյական զգայունությունը** անհրաժեշտ է իրավիճակում բարոյական խնդրի առկայությունը ճանաչելու համար:
- **Բարոյական դատողությունը** ենթադրում է տվյալ խնդրին վերաբերող բարոյական սկզբունքների շուրջ խոհաճություն:
- **Բարոյական մոտիվացիան** նշանակում է բարոյական ընտրությանը նախապատվություն տալ անձնական շահից կամ սոցիալական նորմերին պարզ հետևելուց բարձր:

Գործողությունը ենթադրում է բարոյական դատողության արդյունքի և կայացված որոշման գործնական իրականացումը:

Այս չորս բաղադրիչները միասին կազմում են համահունչ գործընթաց, որում յուրաքանչյուր փուլ հիմք է հաջորդի համար: Ռեստի բարոյական դատողության շրջանակը բացատրում է, թե ինչպես են անհատները հասնում բարոյական և էթիկական սկզբունքներով պայմանավորված գործողությունների:

Կուլերգի աշխատանքի վրա հենված մեկ այլ կարևոր գործիչ է Գեորգ Լինդը, ով ուշադրությունը վերաուղղեց դեպի բարոյական կոմպետենտություն և դրա գնահատումը: Լինդի համար բարոյական զարգացումը վերաբերում է ոչ միայն անհատի հոշակած արժեքներին. ամենակարևորն այն է, ինչ նա անվանեց բարոյական կոմպետենտություն՝ կարողությունը որոշումներ կայացնելու և գործելու ներքին բարոյական սկզբունքներին համապատասխան, նույնիսկ հակառակ սոցիալական ճնշման պայմաններում: Այս կարողությունը չափելու համար Լինդը մշակեց բարոյական դատողության թեստը, որը նաև հայտնի է որպես բարոյական կոմպետենտության թեստ՝ քանակական գործիք, որն ուղղված է գնահատելու, թե որքան հետևողականորեն են անհատները կիրառում իրենց բարոյական սկզբունքները, այդ թվում՝ երբ գնահատում են այնպիսի փաստարկներ, որոնց անձամբ չեն համաձայնում:

Չնայած այս տեսություններն արդեն լայնորեն ճանաչված են, դրանք չեն կորցրել իրենց արդիականությունը: Դրանք ունեն մի քանի ընդհանուր հատկանիշ, որոնք շարունակում են ազդել ժամանակակից մանկավարժության վրա:

- Արժեհամակարգի ձևավորումն աստիճանական գործընթաց է, որում յուրաքանչյուր փուլ հիմք է հաջորդի համար. • Բարոյական զարգացումը հիմնված է ճանաչողական զարգացման և կրթության վրա. առանց դրանց այն ժամանակ է հակառակը սահմանափակ.

- Սոցիալական հարաբերությունները անհրաժեշտ են բարոյական զարգացման համար, ներառյալ խաղը, քննարկումը և ծնողների, հասակակիցների, ուսուցիչների ու ուրիշների հետ բոլոր տեսակի փոխազդեցությունները.

- Արժեքների գիտակցված ներքնայացման համար սովորողներին անհրաժեշտ են վերլուծություն, դատողություն, փաստարկում և սեփական դիրքորոշումը բացատրելու հնարավորություններ:

Թեև բարոյական զարգացումը սկսվում է վաղ մանկությունից, այն առանձնապես ակտիվ է դառնում պատանեկության շրջանում, երբ անհատները սկսում են որոնել իրենց ինքնությունը և ձևավորել սեփական բարոյական հայացքը (Thompson et al., 2025; Daniel E. et al., 2023; Ahn et al., 2022): Պատանիներն այս շրջանի զգալի մասն անցկացնում են դպրոցում, հետևաբար դպրոցական միջավայրը, դրանում գտնվող մարդիկ և կոնկրետ ուսուժական առարկաները կարող են կարևոր դեր խաղալ արժեքների ձեռքբերման և խորացման գործում:

Կարևոր է նշել, որ գրեթե յուրաքանչյուր դպրոցական առարկա ունի էթիկական և սոցիալական չափումներ, որոնք այն սերտ կապում են իրական կյանքի ու ժամանակակից հիմնախնդիրների հետ: Հետևաբար, յուրաքանչյուր առարկա կարող է ծառայել որպես բովանդակալից կրթական համատեքստ և նպաստել անձի արժեհամակարգի ձևավորմանը:

Որո՞նք են հիմնարար արժեքները

Ինչպես նշվեց հոդվածի առաջին մասում, անհատները գիտակցության զարգացման փուլերն անցնելիս ձևավորում են.

- **Գործաբանական արժեքներ՝** որոնք կարևոր են անձնական հարմարավետության և արդյունավետության համար.

- **Գործիքային արժեքներ՝** որոնք օգնում են անհատներին հասնել սոցիալական և կարիերայի հետ կապված նպատակների.

- **Բարոյական արժեքներ՝** որոնք ցանկացած իրավիճակում առաջնորդվում են համընդհանուր էթիկայով:

Այս բոլորը զարգացման անհրաժեշտ փուլեր են: Այդ պատճառով հարցնելը, թե որ արժեքներին պետք է տալ նախապատվություն, լիովին տեղին չէ. ցանկացած համատեքստում յուրաքանչյուր տեսակի արժեք ունի իր նշանակությունը: Այնուամենայնիվ, ընդհանուր

առմամբ ընդունված է, որ բարոյական արժեքների զարգացումը և դրանց ինտեգրումն առօրյա կյանքում ավելի կարևոր է, քան պրագմատիկ կամ գործիքային արժեքների զարգացումը միայն: Ինքն իր հետ և հասարակության հետ ներդաշնակ ապրելը հնարավոր է դառնում բարոյական արժեքների՝ պատասխանատվության, հարգանքի, հոգատարության, արդարության, ազնվության, կարեկցանքի, խաղաղության ձգտման և այլ արժեքների միջոցով:

Ուսումնական գործընթացում այս արժեքները չպետք է դիտվեն պարզապես որպես «ուսումնասիրվելիք բովանդակություն»: Ընդհակառակը, դրանք պետք է ծառայեն որպես բովանդակալից համատեքստ, որը հնարավորություն է տալիս սովորողներին ինքնուրույն հանգել տրամաբանական եզրակացությունների: Նույնքան կարևոր է, որ արժեքները չներկայացվեն որպես ուղղակի հայտարարություններ — օրինակ՝ «Արդարությունը կարևոր է բոլորի համար:» — այլ ուսումնասիրվեն կոնկրետ իրավիճակների միջոցով, որոնք թույլ են տալիս սովորողներին ինքնուրույն հանգել նման եզրակացությունների: Հակառակ դեպքում արժեքներ «դասավանդելու» ցանկացած փորձ կարող է ընկալվել որպես կարծիքի պարտադրում և նույնիսկ հակառակ ազդեցություն ունենալ (Patry et al., 2007):

Արժեքների կրթության մեթոդաբանությունը

Արժեքների կրթության մանկավարժությունը համատեղում է ինչպես ավանդական, այնպես էլ ավելի նոր՝ հետազոտությունների վրա հիմնված մոտեցումները: Այդ նպատակով կիրառվում են մի շարք ռազմավարություններ և տեսական շրջանակներ:

Ստորև ներկայացված է արժեքների կրթության մեջ կիրառվող հիմնական մեթոդների և մոտեցումների համառոտ ակնարկ.

1. **Քննարկման վրա հիմնված մոտեցումներ** — Դրանք ներառում են, առաջին հերթին, հայտնի Սոկրատեսյան երկխոսությունը, որն առաջնորդող հարցերի միջոցով սովորողներին մղում է դեպի հիմնավորված եզրակացություններ: Ներառված են նաև հակասական արժեքներ պարունակող իրական կյանքի դեպքերի վերլուծությունը, ինչպես նաև բարոյական երկընտրանքների լուծմանն ուղղված փաստարկումը:
2. **Պատմողական և գրականությանը հիմնված մոտեցումներ** — Դրանք ներառում են գեղարվեստական և ոչ գեղարվեստական տեքստերի կիրառումը էթիկական հիմնախնդիրների ուսումնասիրման և մարդկային փորձի վերլուծության համար: Սա լավ հաստատված և լայնորեն կիրառվող մոտեցում է: Պատմությունները, կենսագրությունները, առակները և կերպարի վերլուծությունը հատկապես արդյունավետ են արժեքներն իրական համատեքստում դիտարկելու համար:

3. **Բարոյական զարգացման տեսությունների վրա հիմնված մոտեցումներ** — Դրանք հիմնվում են Կոլբերգյան ոճի երկընտրանքների վրա և ուղղված են բարոյական դաստիարակության զարգացմանը: Ռեստի չորս բաղադրիչների մոդելին համապատասխան՝ դրանք ձգտում են ամրապնդել սովորողների բարոյական զգայունությունը, խրախուսել արժեքների շուրջ խոհաձությունը, նպաստել բարոյապես հիմնավորված որոշումների առաջնայնացմանը և օգնել սովորողներին գիտակցել բարոյականորեն հիմնավորված գործողության կարևորությունը:
4. **Արտացոլող օրագրություն** — Սա ներառում է առօրյա իրավիճակների, իրադարձությունների և միջանձնային հարաբերությունների դիտարկումների հիման վրա գրավոր մտորումների վարումը: Նման արտացոլումները հետագայում ծառայում են որպես հիմք անձնական արժեքների, ինքնագիտակցության և ինքնագնահատման քննարկման համար:
5. **Գործունեության և մասնակցության վրա հիմնված մոտեցումներ** — Դրանք ներառում են կամավոր ներգրավվածությունը համայնքային գործողություններում և սոցիալական նախագծերին մասնակցությունը: Ներառված է նաև դեմոկրատական սկզբունքների՝ ընտրական իրավունքի, արդարության և մասնակցության քննարկումը դասարանային կամ դպրոցական կառավարման համատեքստում:
6. **Ինտեգրված, միջառարկայական և գլոբալ մոտեցումներ** — Դրանք հիմնականում ներառում են խաղաղության կրթությանը, բռնության դեմ պայքարին, մշակութամիջյան ըմբռնմանը, հակամարտությունների կարգավորմանն ու կարեկցանքի զարգացմանն ուղղված նախագծային ուսուցման օրինակներ:
7. **VaKE — Արժեքների և գիտելիքի կրթություն** — VaKE-ը կոնկրետ մանկավարժական մոտեցում է, որն ուղղված է ուսումնական առարկայի գիտելիքների և արժեքների միաժամանակյա ձեռքբերման աջակցությանը: Այն կիրառում է բարոյական երկընտրանքներ ինչպես արժեքների զարգացումը խթանելու, այնպես էլ գիտելիքի կառուցումը նպաստելու համար: Մոտեցումը հիմնված է ուսուցման կոնստրուկտիվիստական տեսությունների և բարոյական կրթության սկզբունքների վրա:

Ինչպես երևում է, արժեքների կրթության իրականացման համար հասանելի մոտեցումներն ու գործիքները բազմազան են: Հետևաբար կարևոր է հասկանալ յուրաքանչյուր մոտեցման առանձնահատկությունը, կատարել գիտակցված ընտրություն և արդյունավետ կիրառել դրանք տարբեր ուսումնական առարկաների համատեքստում:

VaKE-ն առանձնահատուկ ուշադրության է արժանի որպես ուսումնական առարկայի գիտելիքների և արժեքների ինտեգրված զարգացմանն ուղղված մանկավարժական մոտեցում: Մեթոդը հիմնված է կոնստրուկտիվիստական ուսուցման տեսությունների և բարոյական կրթության սկզբունքների վրա: Այն կիրառում է երկրնորանքներ՝ որպես ինչպես արժեքների զարգացումը, այնպես էլ նոր գիտելիքի կառուցումն աջակցելու գործիք:

VaKE-ի շրջանակում դասավանդումը կայանում է ոչ թե արժեքները որպես ամուր, պատրաստի ճշմարտություններ ներկայացնելու մեջ, քանի որ դա հաճախ կարող է ընկալվել որպես որոշակի տեսակետի պարտադրում և նույնիսկ հակառակ ազդեցություն ունենալ: Փոխարենը VaKE-ը ստեղծում է ուսումնական միջավայր, որտեղ սովորողներն ակտիվորեն փնտրում են իրենց համար բովանդակալից գիտելիք, ներգրավվում են երկրնորանքի ներկայացրած մարտահրավերներում և, իրական էթիկական հակամարտությունների վերլուծության ու ապացույցների վրա հիմնված փաստարկման միջոցով, հանգում են հիմնավորված եզրակացությունների:

VaKE-ի գործընթացում ուսուցիչը պահպանում է հեշտացնողի դերը՝ «ամենագետ» դատավորի դեր ստանձնելու փոխարեն: Սա խրախուսում է սովորողներին ինքնուրույն ապացույցներ փնտրելու և ուրիշների ընտրության օրինականությունը ճանաչելու հարցում: Նման մոտեցումը հնարավոր է դարձնում, որ ցանկացած ուսումնական առարկա դառնա համապատասխան կրթական համատեքստ, որում տեսական գիտելիքն օրգանապես կապված է անձնական արժեհամակարգի ձևավորման հետ:

Ինչպե՞ս կարող ենք արժեքների կրթության տեսական սկզբունքները կիրառել գործնականում

Արժեքների կրթությունը, հետևաբար, հենվում է ամուր տեսական հիմքի վրա: Այն հիմնված է լավ հաստատված և լայնորեն ճանաչված տեսությունների վրա ու կիրառում է մանկավարժական մոտեցումների բազմազանություն: Այնուամենայնիվ, կենտրոնական հարցը ժամանակ է անփոփոխ. ինչպե՞ս կարող է այս տեսական գիտելիքը թարգմանվել դասարանային պրակտիկայի:

• Պետք է կիրառենք քննարկումը, դերախաղը և երկրնորանքների վրա հիմնված ուսուցումը՝ որպես դասավանդման ձևեր: Սովորողներին պետք է խնդրել հիմնավորել իրենց դիրքորոշումները: Սա պահանջում է, որ նրանք պաշտպանեն իրենց ընտրությունը՝ միաժամանակ ճանաչելով, որ մեկ այլ անձի ընտրությունը նույնպես կարող է օրինական լինել:

- Որպես ուսուցիչներ՝ պետք է խուսափենք դատավորի կամ ամենագետ հեղինակության դեր ստանձնելուց: Պետք է պահպանենք չեզոք դիրքորոշում և խրախուսենք դատողությունն ու քննարկումը: Սովորողները չպետք է զգան, որ կա միայն մեկ «ճիշտ» կամ սպասելի պատասխան, որը նրանք պարտավոր են տալ:
- Չպետք է գնահատենք դիրքորոշումն ինքնին. փոխարենը պետք է գնահատենք մտածողության գործընթացը և այն տրամաբանական շղթան, որը սովորողին հանգեցրել է տվյալ որոշմանը:
- Պետք է արժեքներ փնտրենք յուրաքանչյուր առարկայի բովանդակության մեջ, քանի որ արժեքներն օրգանապես կապված են ուսուցման բոլոր ոլորտների հետ: Գրականության մեջ, օրինակ, կարող ենք քննարկել կարեկցանքը, սերը և բարեկամությունը, ի թիվս բազմաթիվ այլ արժեքների. պատմության մեջ՝ արդարությունն ու իշխանությունը. մաթեմատիկայի մեջ՝ ճշգրտությունն ու պատասխանատվությունը. բնական գիտություններում՝ շրջակա միջավայրի հանդեպ հոգատարությունն ու առողջության պահպանման կարևորությունը: Այս ցանկը կարելի է ընդլայնել ցանկացած այլ առարկայի վրա:
- Վերը ուրվագծված բոլոր մոտեցումները նախապայմաններ են դպրոցը այնպիսի վայր դարձնելու համար, որտեղ արժեքները ձևավորվում են գիտակցված և մտածված կերպով, և որտեղ ուսումնական գործընթացը կենտրոնացած է սովորողների անձնական և քաղաքացիական զարգացման վրա:

Գրականություն

- Piaget, J. (1932). The Moral Judgment of the Child. Semantic Scholar. <https://www.semanticscholar.org/paper/The-Moral-Judgment-of-the-Child-Piaget/9f905848cc5372096cac9e226a251631bf4c5b97>
- Kohlberg, L. (1981-1984). Essays on moral development (Vols. 1-3). Harper & Row. [Essays on Moral Development \(vol.1\) - The Philosophy of Moral Development PDF](#)
- Rest, J., Narvaez, D., Bebeau, M., & Thoma, S. (1999). Postconventional moral thinking: A neo-Kohlbergian approach. Lawrence Erlbaum Associates. <https://www.taylorfrancis.com/books/mono/10.4324/9781410603913/postconventional-moral-thinking-james-rest-darcia-narvaez-stephen-thoma-muriel-bebeau>
- Lind, G. (1999). The meaning and measurement of moral competence revisited: A dual-aspect model. *Psychology Reflection and Critique*, 13(3), 399–416.
- Tompson, S. E., Schmidt, V. H., Bardi, A., & Read, J. A. (2025). Children’s personal values and their behavior in the classroom in the early elementary school years: Mapping longitudinal trajectories. *European Journal of Psychology of Education*. Advance online publication. <https://doi.org/10.1007/s10212-025-00966-2>
- Daniel E., Döring A. K., Cieciuch J., (2023). Development of intraindividual value structures in middle childhood: A multicultural and longitudinal investigation. *Journal of Personality*. V 91. P 482–496. [Development of intraindividual value structures in middle childhood: A multicultural and longitudinal investigation - PubMed](#)
- Ahn J. S., Busque-Carrier M, Cho S., Rivard G., (2022) Value change across adolescent years: How do adolescents’ intrinsic and extrinsic values develop. *Journal of Research in Personality*.V. 99. 104263
- [Value change across adolescent years: How do adolescents’ intrinsic and extrinsic values develop? - ScienceDirect](#)
- Patry, J.-L., Weinberger, A., & Weyringer, S. (2007). Combining values and knowledge education (VaKE): An approach to teacher education for professional ethics. In A. Craft, H. Gardner, & G. Claxton (Eds.), *Creativity, wisdom and trusteeship: Exploring the role of education* (pp. 145–160). Trentham Books.